

CURSOS FUNDACIÓ FITA

EL FLÂNEUR A LA FINESTRA

Part segona

D'ON VENIM PROPER

Sessió nº 17 (4, IV,2018)

Pragmatisme i positivisme lògic (segles XIX-XX)

J. Jubert Gruart

Introducció

William James (1842-1910), un dels protagonistes de la primera de les dues històries del pensar que són objecte d'aquest Apunt, considera que en la caòtica successió de sistemes que integren la història de la filosofia s'hi poden identificar dos tipus de filòsofs¹:

1. Els "*esperits delicats*", que cerquen explicacions a tot raonant (*raonalistes*) amb l'objectiu d'establir o trobar "principis eterns i abstractes" i que es situen més enllà de la informació sensible, de la ciència i, inclús, fora del "sentit comú", propensos a explicacions de tipus 'metafísic'. Aquests esperits delicats es caracteritzen per ser, segons W. James, *racionalistes* (s'atenen als 'principis' i partint d'ells assagen d'argumentar-los), *intel·lectualistes*, *idealistes*, *optimistes*, *indeterministes*, *monistes*, *dogmàtics i religiosos*.
2. Els "*esperit rudes*", que només estimen i tenen en consideració els fets "en la seva expressió més crua", proporcionada per les informacions que ens aporten els sentits i els resultats de la ciència (*empiristes*) -realitzant una anàlisi minuciosa de les dades de l'experiència immediata-, emmarcant-ho tot dins del "sentit comú". L'esperit rude és: "*empirista (s'atén als 'fets')*, *sensualista*, *materialista*, *pesimista*, *irreligiós*, *fatalista*, *pluralista i escèptic*".

¹ William James, *Pragmatismo*, Sarpe, Madrid, 1984 (1907), pp.35-39.

Els filòsofs pertanyents als corrents pragmatista i positivista lògic són inequívocament *esperits rudes* (més radicalment els segons que els primers). Amb la seva nova forma de pensar la realitat provoquen i inauguren “*els temps moderns*”, entrant amb ells en un canvi d'època.

Tot canvi d'època (de l'*esperit*, *Zeitgeist*, de la visió de món)² ve donat per mutacions en el contingut del pensament d'una o poques persones i per la seva lenta expansió en “taca d'oli”. El paper que, en aquest sentit, han tingut les que s'han anomenat “societats filosòfiques privades” és especialment rellevant pel que fa a alguns dels canvis més significatius experimentats en el lent desplegament del pensar al llarg de la història i, en concret també, en el camí trepitjat en la segona i la primera meitat dels segles XIX i XX, respectivament, tals com el pragmatisme i el positivisme lògic. Aquestes “societats filosòfiques privades”, clubs o cercles han jugat un paper en tot igual a les peripatètiques tertúlies protagonitzades per Sòcrates³, les reunions informals del “grups d'amics” (Francesco Bandini, Marsilio Ficino, ...) que tenien lloc a la Villa Careggi florentina dels Mèdici⁴ o en els salons parisencs del baró d'Holbach i d'altres il·lustrats⁵.

Dos d'aquests “clubs privats”, a partir dels quals les idees es difuminen i es coven importants i influents concepcions que caracteritzen els moments immediats a l'actual, són:

1. El *Club dels Metafísics* (1872), punt d'arrencada del *pragmatisme nord americà*⁶
2. El *Cercle de Viena* (1919-1936), lloc de construcció del *positivisme lògic europeu*⁷.

I. EL PRAGMATISME

Localitat i epocalitat: EEUU, segle XIX

En el pensar de l'anomenat vell continent occidental hem retingut els pòsits recents de la Itàlia del Renaixement i l'Humanisme (s. XV-XVI), de la crisi i els canvis centreeuropeus de la Reforma i la Contrareforma (s. XVI i XVII), dels grans fabricants de femta dels s. XVII-XVIII (Descartes, Leibniz i Berkeley) i de la complexa clariana de

² V. *supra* p. 677.

³ V. *supra* p. 184s.

⁴ V. *supra* pp. 516-529.

⁵ V. *supra* p. 721s i 738s.

⁶ Louis Menand, *El club de los metafísicos. Historia de las ideas en América*, Destino, Barna., 2002 (2001), p. 224.

⁷ Friedrich Stadler, *El Círculo de Viena, Empirismo lógico, ciencia, cultura y política*, F.C.E., México, 2011 (1997), 972 p.

Spinoza, així com de l'Anglaterra dels empiristes del s. XVIII (Locke i Hume), de la França del s. XVIII i dels denominats il·lustrats i de l'*Encyclopédie*, de la Prússia (Alemanya) de Kant, Hegel i Schopenhauer, ...

Situem-nos ara a l'altra costat d'Occident, l'Amèrica del Nord, quan ja ha tingut lloc el genocidi de 15 milions d'indígenes perpetrat pels conqueridors i colons europeus⁸ i havent-se fundat, entre 1607 i 1773, un total de 13 colònies⁹, amb una població de 3,9 milions d'immigrants, sota dependència del Regne Unit de Gran Bretanya.

Dos episodis històrics (una revolució i una guerra civil) preludien i determinen a Nord-Amèrica els "temps moderns":

1. Recordem, breument, el crucial episodi de **La revolució americana de 1776**, nucli fundador dels EEUU sota els principis de democràcia i igualtat, reaccionant contra la política impositiva de l'imperialisme anglès sobre els drets de duanes i el tràfic comercial de sucre, segells, te, paper, vidre, ..., reclamant les colònies poder decretar la seva pròpia legislació. Davant la resposta violenta de les tropes britàniques, s'aprova una **Declaració d'Independència** (4 juliol de 1776) i es genera una guerra que enfrontà 20.000 soldats anglesos contra només 8.000 patriotes americans. França i Espanya envien tropes en ajut dels independentistes. Davant dels successius fracassos, Gran Bretanya reconeix la independència de les seves colònies (Tractat de París de 1787).

La Revolució americana, precedint a la Revolució francesa de 1789 i a diferència d'ella, "no fou una revolució social, popular o de classe ... no alterà el vell ordre colonial (propietat, religió) ni va crear un nou ordre social. No hi hagué violència post revolucionària"¹⁰. Des del seus inicis colonials, l'ordre democràtic fou presidit pel principi protestant de la llibertat individual¹¹ i liderat per "il·lustrats" (Franklin, Jefferson, John Adams), coneixedors dels empiristes anglesos i visitadors dels salons parisencs (de d'Holbach i altres). Els nous "Estats lliures i independents" es constituïren sota la forma d'una república federal democràtica i presidencialista, que no tenia darrera seu, com la vella Europa, un passat feudal, dinàstic (monàrquic), i en la que els principis polítics de les llibertats d'expressió, de culte, de reunió, de separació dels poders

⁸ Formant part d'un "pla calculat d'apropiació de recursos", amb la col·laboració insospitada dels efectes de les malalties infeccioses importades.

⁹ El famós vaixell Mayflower, el 1620 va portar 102 immigrants anglesos (*The Pilgrim fathers* o pares pelegrins) de Plymouth (Anglaterra) a la Colònia de Plymouth (Massachusetts).

¹⁰ Juan Pablo Fusi, *Breve historia del mundo contemporáneo. Desde 1776 hasta hoy*, Galaxia Gutemberg, Barna., 2013, p. 11.

¹¹ Alexis de Tocqueville, *La democràcia a Amèrica*, ed. Riurau, Barcelona, 2011 (1835).

executiu, legislatiu i judicial, així com la total subordinació del poder militar al poder civil, ... eren nuclears.¹²

En el si d'aquesta nova i prometedora **República** hi ha, però, un greu i irresolt problema: **l'esclavisme**¹³, en absoluta contradicció amb l'ideal d'igualtat i de llibertat.

2. La **Guerra civil americana [1861-1865]**, del Nord antiesclavista (republicà, unionista) contra el Sud esclavista (confederat, federalista, rebel), fou una conseqüència d'aquest punyent problema que enquistà la democràcia.

Es tractà d'una guerra ideològica, entre dues visions oposades¹⁴:

1. Nacionalista, racista (blancs anglosaxons), protestants, conservadors.
2. Republicans, igualitaristes ("tots els humans són creats iguals").

Amb el cost de 620.000 soldats i 75.000 civils morts i amb deixalles encara vigents, de tal forma que no és possible entendre l'actual EEUU si no s'entén aquesta guerra civil americana (el d'on venim de la Nord Amèrica actual). Malgrat que el triomf final dels unionistes acabà amb l'esclavitud (un esdeveniment que estava inexorablement en marxa)¹⁵, les conseqüències més significativa foren les esmenes introduïdes en la Constitució (la 14^a i la 15^a), concedint plena ciutadania i igual protecció davant la llei als antics esclaus.

Tots els protagonistes del *Metaphysical Club* i de la teoria pragmatista que en sorgí, participaren, en el bàndol dels guanyadors del Nord, en aquesta guerra civil.

¹² L'ideal dels pares de la nació nord americana era la Roma republicana (no pas la d'Atenes). L'arquitectura neoclàssica dels edificis estatals de Washington és un explícit reflex d'aquest ideal.

¹³ Uns 600.000 esclaus en l'Amèrica anglesa (un 3,25% del total d'esclaus del continent americà).

¹⁴ Darrera de l'esclavitud cal situar-hi el conflicte entre dos modes de producció (la terra o el capital). V. Margaret Mitchell, *Gone with the Wind* (Allò que el vent es va endur), 1936.

¹⁵ Catalunya fou pionera en la qüestió, amb la revolta dels pagesos de remences, tres segles abans (v. M. Mercè Homs Brugarolas, *El sindicat remença de l'any 1448*, Ajunt. de Girona, Girona, 2004, 691 p. Fins el 1789 no es produí l'alliberació dels pagesos a França. El 1861 a Rússia.

Genealogia del pragmatisme o el canvi són els EEUU¹⁶

El *Metaphysical Club* (Cambridge, Massachusetts) (1872)

El gener de l'any 1872, a Cambridge (Massachusetts, EEUU), un grup de set d'homes d'alt nivell intel·lectual –tots ells marcats per l'experiència de la recent passada guerra civil- es reuneixen privadament, setmanalment, durant 9 mesos, per tal de cercar respostes a per què *l'esperit de l'època* que els ha precedit no havia estat capaç d'evitar o de frenar l'escalada de la guerra i com era que, ben al contrari, l'havia encès i intensificat. Els hi era evident que cada bàndol i cada combatent tenien la *certesa* de que la seva *causa*, la seva *veritat* era l'única veritat (la terrible Veritat Absoluta que Hegel havia divinitzat).

A *posteriori* s'ha arribat a inferir que els reunits o tertulians debateren que l'objectiu que d'ara endavant hauria de presidir el futur no havia de regir-se per "principis" (ideals o teories) que menen cegament i directament a l'acció violenta, sinó el tenir en compte des d'un inici les seves conseqüències. Hauríem de comportar-nos i fer només allò que resultarà beneficiós i oportú per tots. És a dir: hem de ser pragmàtics (en el sentit que va emprar Kant: útil per la vida, productor de benestar).¹⁷ Però tot sembla indicar que els continguts de les reunions del *Metaphysical Club* de Cambridge (Massachusetts) no seguien aquest guió.

No fou fins 35 anys més tard (el 1907) que un dels participants en aquestes reunions, **Charles Pierce**, va donar per primera vegada notícia del nom d'aquest *Club* de l'any 1872 i del perquè de la seva inadequada denominació:

*"Un grup de joves del vell Cambridge ens denominaren The Metaphysical Club, en part irònicament i en part en actitud desafiant, doncs en aquells temps l'agnosticisme, amb grans ínfulas, arrugava les celles superbes enfront de tota metafísica".*¹⁸

¹⁶ Miquel Bauçà, *El Canvi*, Empúries, Barna., 1998, 595 p.

¹⁷ Immanuel Kant, *Crítica de la raó pura*, Tauris, Madrid, 2015 (1787), (A 823-24/ B 851/52), p. 641-2.

¹⁸ L. Menand, o.c. p. 210.

La reconstrucció històrica de l'esdeveniment ha permès identificar els set participants en aquest efímer *Club*¹⁹:

- **Chauncey Wright**, de 42 anys
- **Charles S. Pierce**, 39 a.
- **Oliver Wendell Holmes jr.**, 31 a.
- **William James**, 30 a.
- **Nicholas St. John Green**, 42a.
- **John Fiske**, 30 a.
- **Francis Ellingwood Abbot**, 36 a.

Ch. WRIGH

Ch.S. PIERCE

Holmes jr

W. James

N. St. J. Green

J. Fiske

F.E. Abbot

Sobre els continguts concrets de les reunions del *Metaphysical Club* poc es sap. William James, en una conferència a la Universitat de Califòrnia a Berkeley, l'any 1898, esmentà que *“la primera vegada que va escoltar-lo (el mot pragmatisme) fou a Cambridge als inicis de la dècada dels 70”*, en boca de Charles Pierce. Aquesta experiència - continua relatant W. James (el vertader propagador en diferit de les reunions del *Metaphysical Club*)- *“és l'indici o la brúixola que hem seguit i que cada vegada em confirma més i més en la creença que podem dirigir els nostres passos en la senda apropiada”*.²⁰

El mateix W. James, en les conferències que sota el títol de *Pragmatisme* pronuncià en el *Lowell Institute* de Boston i en la *Columbia University* de Nova York, els anys 1906-7²¹, esmenta que la introducció oficial del mot pragmatisme en filosofia es realitzà a l'any 1878 en un article de Charles Pierce titulat *How to make our ideas clear* i publicat a *Popular Science Monthly*, una revista de divulgació.²²

Sigui com sigui, a l'hivern del 1872 cada un d'aquests participants feu el seu propi i influent camí en diferents branques temàtiques, emportant-se per incubar i desplegar el que s'ha avaluat com *“una de les idees més influents a Amèrica”*²³ (i d'aquí arreu): el **pragmatisme** (del grec, *pragma* [πραγμα], acció).

¹⁹ L. Menand o.c.

²⁰ L. Menand, o.c. p. 355-6.

²¹ William James, *Pragmatismo*, Sarpe, Madrid, 1984 (1907), 237 p.

²² Fundada a l'any 1872, encara es continua editant.

²³ Potser “l'única corrent americana de vertader pes internacional” (V.M. Santamaria Navarro).

El Pragmatisme

En l'ara esmentada publicació, Pierce -partint del que qualifica "un vell i indubtable coneixement"²⁴, a saber: que "*les nostres creences són regles per a l'acció*"-planteja que es pot indagar sistemàticament el significat d'un pensament identificant quina conducta és necessària per manifestar-lo. "*Aquesta conducta és per nosaltres (els pragmatistes) tota la seva significació*". Diferents pensaments ("*distincions mentals*", idees o teories) només indiquen "*diferències de pràctica*". A aquest principi, William James l'anomena "*el principi de Pierce*", i el fa fundador del corrent filosòfic *pragmatisme*.²⁵

Clara reacció contra l'idealisme filosòfic de l'occident Europeu del segle XIX, el corrent pragmatista nord americà -bé que amb diferències internes- arriba a la conclusió que la funció del pensar no és conèixer la realitat sinó la de possibilitar la nostra acció més efectiva sobre ella. En conseqüència, el pensament (i la conducta pragmàtica) només té en compte les conseqüències (immediates o remotes) i, en definitiva, cercar l'eficàcia. En aquest sentit el pragmatisme coincideix plenament amb el darwinisme contemporani²⁶: només acaba triomfant allò que funciona.

Totalment a l'inrevés de la teoria de Hegel -on tot ve de l'Esperit desplegant-se inexorablement i en la línia -però no idèntica- de Kant-, el pragmatisme també postula que no podem saber res (p.e. de déu, de l'ànima o de la llibertat), però, com que són idees que són útils, en la pràctica farem *com si* fossin veritat. A diferència de l'utilitarisme kantian, el "pragmatisme americà" no manté cap pretensió ferma de *veritat*. En el pragmatisme, tal com J. Dewey ho concretà, "*les teories són (només) instruments útils per aconseguir objectius pràctics, amb independència de la veritat*".²⁷

El pragmatisme, doncs, és bàsicament una teoria o explicació mínima sobre com funciona el pensar i l'actuar de "la gent", de com es forma una idea o creença i com es decideix actuar d'una determinada manera (perquè decidim fer això i no allò altre).

La qüestió no és banal, doncs és vàlida tant per decidir quin dels plats d'un menú triarem com -aplicat al cas de la justícia (com ho farà Holmes, v. *infra*)- per sentenciar si un acusat és culpable o innocent. En el cas del menjar l'elecció pot produir-se atenent al preu o al gust particular. En el cas de la decisió d'un jutge tant pot dependre d'un acord amb el que estableix la llei com del criteri personal de justícia que tingui el jutge a tenor de la seva ideologia. Tant en un cas com en l'altre, segons la teoria pragmàtica, l'opció que s'acaba escollint no és una conseqüència o derivada del que

²⁴ W. James, en aquest sentit, subtitula el seu assaig *Pragmatisme* "un nom nou per un vell mode de pensar".

²⁵ W. James, o.c. p. 61.

²⁶ El 1859 Charles Darwin publica *l'Origen de les espècies*.

²⁷ John Dewey, *La miseria de la epistemologia. Ensayos de pragmatismo*, Edición de A.M. Faerna, Ed. Biblioteca Nueva, Madrid, 2000.

pensem sinó que el que pensem és conseqüència del que farem. És a dir: haver decidit, d'entrada o en principi, que l'acusat és culpable és, en la pràctica, el que ens fa establir, secundàriament, els arguments justificadors de la sentència.²⁸ D'acord amb la teoria pragmatista, primer decidim i després argumentem. Decidim creure en allò que creiem!

Aquesta inevitabilitat en la presa d'una decisió és, per la teoria pragmatista, una funció de la seva adequació a tot un conjunt de suposicions tant pròpies (creences, prejudicis, ideologies, ...) com del conjunt social que habitem (*esperit de l'època* i del lloc, incloent la moral vigent).

En conseqüència, el pragmatisme (diferenciant-se d'altres teories a l'ús)²⁹ considera que no fem el que ens plau, no cerquem en les nostres actuacions el plaer o benestar (o treure'ns el malestar)³⁰ sinó que el principi subjacent al nostre pensar i actuar és l'obtenció de *seguretat*.

En resum i conclusió: la pràctica va pel davant, la teoria (si la pràctica ha resultat útil) ja la farem després.³¹ Les idees només són l'instrument (el mitjà, l'útil, el giny) que utilitzen els resultats per expandir-se entre la gent i triomfar en la pràctica.³² "*Construïm creences per tal d'obtenir el que desitgem*" (creença és allò pel qual estem decidits a actuar)³³.

El pragmatisme, cal recalcar-ho, no és doncs una ideologia, una doctrina. No ens diu ni què hem de pensar ni què hem de fer. És una interpretació de com actua "la gent" per fer front als reptes que li planteja "el món" i de com "la gent" forma o construeix les seves creences, la manera com concep les idees. Pensar, per la teoria pragmatista, és un procés circular que arranca d'un resultat imaginat i desitjat a causa del que s'ha verificat com eficaç. La verificació és la que fa certa una idea. El resultat (pràctic) ja està present a l'inici de tota successió o desplegament del procés del pensar.³⁴ La veritat o certesa és un resultat, no un principi (just o moral).

Els pragmatistes eixits del *Metaphysical Club* consideren que les idees que "la gent" d'una època i lloc fan servir "no són produïdes per individus sinó per grups

²⁸ El qual, no deixa de ser esgarrifador.

²⁹ Criteri bàsic de la psicoanàlisi freudiana (v. Sigmund Freud, *Tres assaigs sobre la teoria sexual*).

³⁰ Doncs -escriu William James- "*si fos així aniríem sempre 'col·locats'*".

³¹ Exemple: un tros de pedra, trobat en llençar un còdol i partir-se, que en la pràctica li ha permès tallar, donà (secundàriament, experiencialment, empíricament) a l'humà primitiu la "idea" que dins d'un rierenc hi ha un tallant (no pas a l'inrevés, com ingènuament i hegelianament s'ha considerat: tot d'una, sense més, ...) i es posa a tallar pedres per tal de produir tallants i tallar millor. El "pragmatisme" està en l'origen. És veritable allò que funciona. Vet aquí l'origen, el motor de la cultura: el que val per un tallant val per un iglú, un encenedor, una forquilla, pels antibiòtics, ...

³² Tal com les gallines són el mitjà que empra.

³³ Alexander Bain, *The Emotions and the Will*, J.W. Parker and son, London, 1859.

³⁴ Esquema que, de forma ben independent, és idèntic a l'inferit per A. R. Luria (v. *Fundamentos de Neurolingüística*, Toray-Mason, Barna., 1980).

d'individus". Són "idees socials", que no emergeixen com resultat de la "lògica interior" d'un pensament individual sinó que són respostes col·lectives, provisionals, i adaptatives, absolutament dependents dels requeriments que els hi planteja l'ambient en el que aquests grups d'individus es troben submergits.

Aquestes idees, postulen, mai han de convertir-se en ideologia (com ha acabat passant, en els casos del liberalisme i el neoliberalisme que invoquen arguments, ja que no antecedents, del tipus pragmàtic, pragmaticista o instrumentalista). El pragmatisme, en el seus orígens, és només "*una idea sobre les idees*" que fou extraordinàriament fructífera, que "canvià la manera com pensaven –i segueixen pensant- els americans sobre l'educació, sobre la democràcia, la llibertat, la justícia i la tolerància" i que permeté "l'ingrés del pensament americà en el món modern".³⁵

Els pals de paller del pragmatisme

Chauncey Wright (1830-1875)

Nascut a Northampton, Massachusetts. Fill d'un comerciant i fervent membre de l'església unitària³⁶. Estudià a Harvard. Pal de paller del grup, alcoholic, depressiu, brillant filòsof i matemàtic, darwinista. Mort als 45 anys a causa d'un ictus.

Estableix una distinció absoluta entre *valors* i *fets*:

- Per *valors* entén Wright les conclusions que deriven d'especulacions sobre origen, finalitat i significat de la vida, són tasca exclusiva de metafísica en tractar-se "*d'idees que ens arriben 'naturalment'*". Traduïts en conductes "*morals*" (el que hem de fer cada dia, com ens hem de comportar), els valors obeeixen a "*la base inferior del sentit comú*", és a dir: els instints. Res tenen a veure amb les racionalitzacions o mers raonaments (teories filosòfiques) que sobre ells es fan. Els valors són epifenomènics: "*per sota de tot, quan es parla de principis i ideals, el que fa la gent és només una versió del que fan les amebes*".³⁷
- Els *fets*, per contra, pertanyen al món fenomènic ("*el que podem veure i tocar*"), sempre canviant. És l'únic coneixement possible. Ocupació de ciència. El coneixement sobre els fets és sempre incert i revisable, doncs estan

³⁵ L. Menand, o.c., p. 13.

³⁶ Rebutgen la idea de la Trinitat de Déu (unitat), alhora que admeten només la natura humana de Crist.

³⁷ L. Menand, o.c. p. 225.

determinats per una tal multiplicitat de causes, cada una amb la seva pròpia particularitat de concórrer o no (contingència), que fan impossible catalogar les afirmacions científiques com veritats absolutes (incertesa). En aquest sentit, avançant-se a Wittgenstein, recomana que: *“sobre el que realment no sabem res, hauríem de no afirmar ni negar”*³⁸.

Entre nihilista i desil·lusionat, sentència que les religions (en no callar allò sobre el qual no es saben res) *“converteixen les paraules (la pretesa “paraula de Déu”) en fetitxes”*.

Nicholas St. John Green (1830-1876)

Filòsof i advocat, és de fet qui va llençar “la primera pedra”: *“teoria i acció són la mateixa ‘cosa’ quan s’aconsegueix un èxit”*, concepte-bola-de-neu que esdevé el nucli del “moviment” del pensar al que Pierce li donà el nom de *pragmatisme* i que James va divulgar (empirisme pluralista), Holmes aplicar al dret i Dewey desplegar com “naturalisme instrumentalista”.

Els 4 pragmàtics principals: Pierce, James, Holmes i Dewey

“Al marge de les diferències personals i filosòfiques que existien entre ells, podem dir que el que tenien en comú aquests quatre pensadors no era un conjunt d’idees, sinó una sola: una idea sobre les idees. Tots ells creien que les idees no estan “aquí” esperant que se les descobreixi, sinó que són útils –com les forquilles i els ganivets i els microchips- que la gent crea per fer front al món en el que es troba. Creien que les idees no són produïdes per individus sinó per grups d’individus, que les idees són socials. Creien que les idees no es desenvolupen d’acord amb una certa lògica interior pròpia, sinó que són absolutament dependents, com els gèrmens, dels seus portadors humans i de l’ambient. I creien que donat que les idees són respostes provisionals a circumstàncies particulars i irreproduïbles, la seva supervivència no depèn de la seva immutabilitat sinó de la seva adaptabilitat.

La creença de que les idees mai han de convertir-se en ideologia –justificant l’estatus quo o dictant algun imperatiu transcendent per renunciar-hi- era l’essència del seu ensenyament. En molts sentits, aquesta fou una actitud alliberadora i explica la popularitat que aconseguiren Holmes, James i Dewey (Peirce és un cas especial) en el curs de la seva vida i l’efecte que tingueren sobre tota una generació de jutges,

³⁸ L. Menand, o.c., p. 220.

mestres, periodistes, filòsofs, psicòlegs, científics socials, professors de Dret i inclús poetes. Ensenyaren una mena d'escepticisme que va ajudar a la gent a enfrontar la vida en una societat heterogènia, industrialitzada i de mercats massius, una societat on els antics vincles humans de costum i comunitat semblaven haver-se atenuat i haver estat substituïts per trets més impersonals d'obligació i d'autoritat. (...) ... ajudaren a alliberar el pensament de la dependència de les ideologies oficials de l'Església o de l'Estat i inclús de l'acadèmia. També està implícit en els seus escrits el reconeixement dels límits del que pot fer el pensament en la lluita per incrementar la felicitat dels humans".³⁹

Charles S. Pierce (1839-1914)

L'ideòleg primer

Neix a Cambridge, Massachusetts. El pare fou professor d'astronomia i matemàtiques a la Universitat de Harvard.⁴⁰ Graduat en química. Maníac-depressiu. Del 1859 al 1891 treballa a la *United States Coast Survey*, redactant informes sobre astronomia, geodèsia, meteorologia, mesures pendulars, fotometria⁴¹ ... Des de 1879 fins a 1884 també va exercir de professor de lògica a temps parcial a la Universitat John Hopkins.⁴² Retirat el 1887, s'estableix a Milford, dedicant els darrers 27 anys de la seva existència a escriure (els seus *Collected Papers* sumen unes 80.000 pàgines) ocupant-se de lògica, semiòtica (pare de la semiòtica moderna, ciència del signe o *representamen*⁴³, oposada al dualisme de Ferdinand de Saussure), matemàtiques, física, psicologia i, evidentment, filosofia. Per James, "Pierce és el pensador contemporani (1898) més original". Karl Popper el considera "un dels filòsofs més grans de tots els temps".

³⁹ L. Menand, o.c. p. 13-14.

⁴⁰ "El món està construït de tal manera que pugui ser conegut per la ment humana".

⁴¹ *Photometric Researches* (1878).

⁴² *Studies in Logic* (1883)

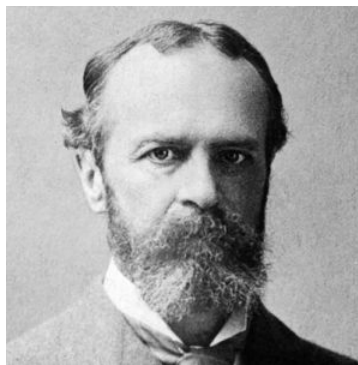
⁴³ Icones, índex i símbols.

Fou qui donà nom al “moviment” (pragmatisme) -manllevant-lo de Kant⁴⁴- per tal de batejar la teoria de St. J. Green, també membre del *club*, sobre les creences: teoria i acció són la mateixa “cosa” quan s’aconsegueix un èxit; aleshores la creença esdevé fet (veritat *de facto*) i la hipòtesis es converteix en tesis. Les creences són “*apostes pel futur, que es validen amb els resultats*”.⁴⁵ De fet, el pragmatisme no fa més que constatar que “quan més fem una cosa, més l’encertem”. En conseqüència, si hem arribat fins aquí –a través de milions d’anys de verificació per l’experiència- això vol dir que el món està ben organitzat, tant pel que fa referència als àtoms com pels humans i la marxa global de la societat.⁴⁶

El saber (saber quelcom sobre “el món”) no pot ser un privilegi d’una ment individual que obté un “reflex de la realitat” en ella, doncs cada ment ho fa de manera diferent (i, inclús, una mateixa ment, en moments diferents, obté diferenciats reflexes de la realitat, doncs tampoc la realitat està immòbil allà-a-fora. En conclusió, Pierce considera que el coneixement ha de ser social (grup, època, comunicable, compartible)⁴⁷.

Pierce va acabar canviant la denominació de pragmatisme a **pragmaticisme**, per diferenciar-se de les “desviacions” del seu concepte inicial (el de W. James).

William James (1842-1910)

El popularitzador

Llicenciat en Medicina a Harvard (1869), es dedicà inicialment a la fisiologia del sistema nerviós i a la psicologia experimental (psicologia fisiològica). En aquest camp fou pioner en l’argumentació de la indestruïble unitat psicosomàtica i en l’objectivació dels correlats fisiològics que acompanyen a tot fenomen psíquic (teoria de James-Lange).

⁴⁴ I. Kant, *Antropología en el sentido pragmático*, FCE, México, 2014 (ed. bilingüe), 750 p.

⁴⁵ Empirisme de tall humenià (la causalitat, tot i que no podem saber que existeixi, ens és útil).

⁴⁶ Vet aquí l’argument pragmaticista del *laissez-faire* subjacent a la suposada *raó d’estat* del liberalisme econòmic/financer.

⁴⁷ L’esperit de l’època encarna el coneixement que s’ha aconseguit fins aquell moment (i en aquell lloc).

The Principles of Psychology (1890)⁴⁸ constitueix un punt d'inflexió en la història de la psicologia contemporània.

A partir de 1880 esdevé professor de filosofia (sempre a Harvard).

Escriptor i conferenciant brillant, fou, precisament, en una conferència⁴⁹, de l'any 1898, preparada per sortir en defensa de la teoria del seu amic Ch. Pierce, que es donà difusió al **pragmatisme**.⁵⁰

Fortament influenciat per la lectura de Charles Renouvier, a qui ha conegut en una estada a París,⁵¹ James afirma que “no hi ha certeses, només gent que està segura”. Del *maître a penser* de Prada ha après dues coses:

1. “Que la filosofia no és cap camí vers la certesa, només un mètode d'abordatge”.
2. “Que el que fa vertaderes les creences no és la lògica sinó els resultats”.

D'aquí, doncs, la conclusió que “les idees vertaderes són les que podem assimilar, fer vàlides, corroborar i verificar” i que “la veritat és només allò avantatjós en el nostre mode de pensar”.⁵² És fals allò que condueix a resultats perjudicials, no desitjats, és veritat “només allò que convé als nostres interessos”. Això no invalida que quantes més hipòtesis (idees) tinguem sobre la realitat, més possibilitat tindrem per acabar trobar-ne algunes que ens resultin útils i, per tant, veritables (p.e l'evolucionisme o darwinisme). Tota pretensió de cerca i de trobada de “la veritat” formulada amb una idea, s'ha d'abandonar. Les idees només són “guies per a l'acció”, no veritats-en-si-mateixes.

“Un pragmatista dona resoltament l'esquena, d'una vegada per totes, a gran nombre de postures molt apreciades pels filòsofs professionals. Fuig de l'abstracció de les solucions verbalistes, de les males raons a priori dels principis fixos, dels sistemes tancats i dels falsos absoluts. Aspira a la concreció i a l'adequació, als fets, i per força a l'acció. Això vol dir que fa prevaler una actitud empirista sobre la racionalista, la llibertat i la possibilitat contra el dogma, l'artifici i la pretensió d'una veritat definitiva. El pragmatisme no es declara a favor d'un resultat en particular. No és més que un mètode”.

“Les idees (que són part de la nostra experiència) es converteixen en veritables en la mesura que ens ajuden a obtenir una relació satisfactòria amb les altres parts de la nostra experiència, resumint-les per mitjà d'esquemes conceptuals [...]. Una idea és

⁴⁸ William James, *Principios de psicología*, F.C.E., México, 1994, 1106 p.

⁴⁹ *Philosophical Conceptions and Practical Results*.

⁵⁰ William James, *Pragmatismo*, Sarpe, Madrid, 1984, 237.

⁵¹ Jeremy Dunham, *Idealism, Pragmatism, and the Will to Believe: Charles Renouvier and William James*, *British Journal for the History of Philosophy*, vol. 23, 2015, p. 756-778.

⁵² William James: *El significado de la verdad*, Aguilar, Buenos Aires, 1980 (1909, pp. 29-30).

veritable quan ens permet avançar i ens porta d'una part a una altra de la nostra experiència, enllaçant les coses d'una manera satisfactòria, actuant amb seguretat, simplificant i economitzant esforços”.

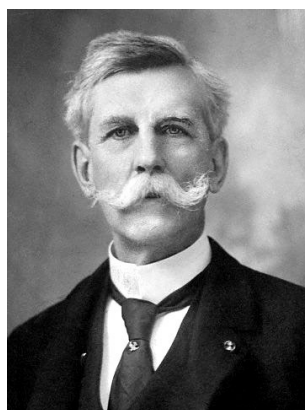
James, de fet, integrà el pragmatisme en la **psicologia**, essent en aquest sentit un precursor de la concepció dels fenòmens psíquics entesos com funcions cerebrals complexes desplegant-se, de forma simultània, successiva i circular (tal com fou sistematitzada, dècades a venir, per A.R. Luria i la disciplina neuropsicològica)⁵³. La verificació o concordança entre el motiu inicial i el resultat obtingut, tanca tot procés. La idea i el projecte d'actuació són esgraons intercalats.

L'essència del humà és la seva activitat; som el que fem (no fem el que som). Tot el que fem, ho fem per algun interès: escollim el resultat abans d'actuar.

La filosofia de William James (disciplina a la qual es dedicà intensament i exclusivament després de la seva primera etapa psicològica) es desplega inequívocament a partir del pragmatisme inicial, però derivant vers altres doctrines o variacions a les que qualificà d'*empirisme radical* (antideterminisme, contingentisme, pluralisme, temporalisme). Considerà que els únics temes que han d'ocupar a un filòsof (que han de ser continguts de la disciplina que denominem filosofia) han de ser:

1. Qüestions referents a assumptes que afectin a la “vida pràctica” de les persones, que tinguin “conseqüències pràctiques” (“valor per la vida concreta”).
2. Que ofereixin propostes o respostes verificables, comprovables per l'experiència (*empirisme radical*).

Oliver Wendell Holmes Jr (1841-1935)

El jurista

⁵³ A.R. Luria, *El cerebro en acción*, Fontanella, Barna., 1974, 379 p.

1880: dicta 12 lliçons en el *Lowell Institute*, base de la seva obra principal *The Common Law* (1881). Ben oposades en el seu contingut a les idees en boga, defensades pel Christopher Columbus Langdell (professor de Harvard).

1882: professor de l'escola de dret de Harvard.

1883: jutge del Tribunal Suprem de Massachusetts (*Supreme Judicial Court*) durant 20 anys. En el cas de *Vegehn vs Guntner*, Holmes aconseguí per primera vegada el dret d'associació dels treballadors, inclús si en les seves accions reivindicatives ocasionen pèrdues a l'empresa.

1897: *The Path of the Law*. Jutge del Tribunal Suprem dels EEUU (nomenat per Roosevelt).

El principi pragmàtic que W. James aplica a la psicologia: “*Escollim el resultat abans d’actuar*”, Holmes l’aplicarà a la justícia. Identificant-se amb el positivisme de Wright (el “pal de paller” del *Metaphysical Club*) considerava que els *valors* (sota l’aparença de principis ideals) no eren res més que “*una versió fantasiosa dels que feien les amebes*” (un mer epifenomen) i que “*la filosofia i la lògica no tenen molt a veure amb les eleccions pràctiques que realitza la gent*” (i com ella, els jutges). La pràctica de la justícia, insistia, així ho verifica: “*El jutge primer decideix, només després ho justifica* (argumenta) *amb algun principi general*”; “*els jutges resolen abans de raonar*” (unes afirmacions, dit sigui de pas, terribles i aterrades!).

El Dret, argumenta Holmes, no té cap aspecte essencial: “*un cas arriba al tribunal com un suposat fet únic. D’immediat ingressa en una mena de remolí d’imperatius discursius. Hi ha l’imperatiu de trobar el resultat just per aquest cas particular. Hi ha l’imperatiu de trobar el resultat coherent amb els resultats aconseguits en casos anàlegs anteriors. Hi ha l’imperatiu de trobar el resultat que, generalitzat a través de molts casos similars, sigui el més beneficiós per a la societat en el seu conjunt, el resultat que ofereixi el missatge més útil per orientar el comportament. Hi ha també, encara que només es reconeix de manera implícita, els desig d’assegurar el resultat que més s’aproximi a la política pròpia del jutge, el desig de servir-se del cas per inclinar la doctrina legal de forma que s’emmotlli millor als canvis en les pautes i les condicions socials, i el desig de castigar al malvat i excusar a l’innocent i de redistribuir les costes... Flotant sobre aquesta tessitura impredecible... s’hi troba un únic metaimperatiu: no permetre que sembli que alguns d’aquests imperatius menors hagin decidit els cas (la sentència)*”.⁵⁴

És evident, precisa Holmes, que en el Dret hi ha elements formals que estant més enllà de la varietat d’opinions jurídiques reals, que li donen una aparença de continuïtat

⁵⁴ L. Menand, o.c. p. 345

doctrinal i que es fan servir com la “millor barrera contra la revocació”. Però *“la vida del Dret no ha sigut la lògica sinó l’experiència”*.

Holmes sotmet el Dret a una anàlisi utilitària: la llei és un registre de conductes que una societat considera penalitzables. Allò que *“posa ous a l’ànec”* és l’experiència (no la lògica, tot i que això no vol dir que la lògica no hi intervingui). El que dicta i omple l’ordenament jurídic són *“les necessitats percebudes de l’època”*: creences, sentiments, costums, valors, política, prejudicis, ...en definitiva la “cultura” del lloc i de l’època.

El jutge, de la mateixa manera que la gent comuna, *“pensa amb la part posterior dels pantalons: primer decideix, després dedueix. ... Les decisions judicials precedeixen a les raons legals”*.⁵⁵

L’ *“escollim el resultat abans d’actuar”*, del psicòleg James, és converteix en *“es dicta sentència (condemna o absolució) abans d’argumentar-la”*, en boca del jutge Holmes.

El que ens agradaria que les coses (fets, esdeveniments) fossin és una qüestió personal. En la realitat o veritat pragmàtica “les coses” són inconfessadament desagradables.

John Dewey (1859-1952)

L’ influent

Amb una existència de 93 anys, va publicar sobre psicologia, ètica, pedagogia, religió, política, filosofia, art,... alhora que es prodigà com conferenciant davant del públic més variat. Activista, promotor i membre d’organitzacions educatives i polítiques (Unió de Mestres de Nova York, Associació Americana de Professors Universitaris, Nova Escola per a la Investigació Social, Unió Americana de Llibertats Civils, Associació Americana pel Progrés de la Gent de Color, Lliga per la Democràcia Industrial,...).⁵⁶ Representant prototípic del “liberalisme americà”, en el seu cas “radical” (desmarcat del liberalisme proteccionista del *New Deal*).

⁵⁵ L. Menand, o.c. p. 348.

⁵⁶ Id. p.243.

“*La veritat succeeix a una idea que ha funcionat*” (ha resultat, ens serveix per viure i adaptar-nos millor).

Dewey nomena **instrumentalisme** al seu pragmatisme.

“*Una idea (déu, l'ànima, el ser o l'ésser,...) no té més valor metafísic que una forquilla*”: ens és útil en un moment donat. Les creences (idees) es validen pels seus resultats.

Conèixer consisteix en fer servir les idees com instruments de recerca. De les *idees-instrument* no en diem que siguin vertaderes o falses en-si-mateixes. Les idees (creences, teories) només són els mitjans (instruments) que fem servir per resoldre problemes. L'objectiu de la recerca no és trobar la veritat (la certa) sinó, només, una “*afirmabilitat (prou) garantida*”, un “*prudent judici pràctic*”. Els agents d'aquest treball no són els metafísics sinó els científics, avalats pels resultats pràctics i el consens de la comunitat científica.

No es tracta, el “pensament pragmàtic”, d'un dubtar (cartesià) ni d'un nihilisme, ni tampoc d'un utilitarisme francès (Helvetius) o a l'anglesa (Jeremy Bentham), sinó de la incertesa sobre la veritat lligada a la transitorietat de l'epocalitat i localitat (o, altrament dit, del moment històric) en que té lloc una acció regida per una idea.

La utilitat del pensar pragmàticament es plasma a l'hora de definir. [P.e. definició pragmàtica de “cotó fluix”: material absorbent i tou que es fa servir per netejar superfícies molt delicades (com la pell humana)].

El màxim valor per Dewey és la solidaritat (anteposant-la a la independència i la importància pel futur de la civilització de l'educació en democràcia i valors. En aquest sentit postula la necessitat de reconciliar els valors d'una societat rural amb els d'una societat industrial urbana (reconstrucció dels vells valors).

El darrer pensaire pragmàtic americà (el que tanca el cercle)

Richard McKay Rorty (1931-2007)

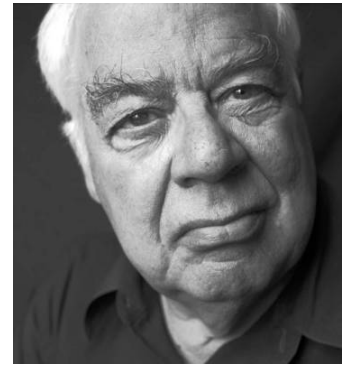
Format a la Universitat de Yale (New Haven, Connecticut), catedràtic de literatura a la Universitat de Stanford (Palo Alto, Califòrnia), després d'una fructífera trajectòria en el camp de la filosofia analítica⁵⁷, sota la influència de Dewey i de Wittgenstein s'incorporà al corrent del pensar pragmatista⁵⁸ i posà potes enlaire no només les

⁵⁷ *The Linguistic Turn* (1967).

⁵⁸ Richard Rorty, *La filosofía y el espejo de la naturaleza*, Càtedra, 2010 (1979), 355 p.

filosofies de base metafísica sinó també als filòsofs francesos⁵⁹ desembarcats als EEUU (Foucault, Derrida, Deleuze i cia)⁶⁰.

A *Contingència, ironia i solidaritat* (1989)⁶¹, Rorty argumenta que una de les funcions principals del pensament és fer-nos caure en l'evidència del contingent, accidental i gratuït que és el fet que parlem amb el llenguatge que parlem, que creiem en els deus que podem arribar a creure, que defensem les idees de tot ordre (incloses les científiques) que donen interpretació i sentit a les nostres vides, ... Constatar això, però, no ha de ser motiu per adherir-nos al nihilisme, a l'escepticisme o al cinisme sinó per prendre-ho tot (en primer lloc a nosaltres mateixos, "*postmoderns, burgesos i lliberals*") amb una sana ironia no seriosa. Només així, potser, podrem comprendre solidàriament a "les altres cultures de la Terra".⁶²

Recomana als seus conciutadans llegir Walt Whitman i Henry James (prototips del ideari nord americà) més que no pas els enrevessat filòsofs a la moda.⁶³

Sistema filosòfic del pragmatisme (si és que això és possible)

Mantenint la seva unitat entorn del concepte definidor central, la teoria filosòfica que s'aixopluga sota el paraigües del pragmatisme nord-americà conté nombroses variacions puntuals d'autor, prou significatives, que s'individualitzen en relació a cada temàtica concreta.

Malgrat que el pragmatisme/pragmaticisme/instrumentalisme no sigui un sistema filosòfic sinó una explicació possible de quin és el procés que regeix el comportament dels humans, la seva influència ha estat (i és encara) importantíssima, bé que amb una forma i intensitat variables, en la filosofia antimetafísica (materialista o positivista) actualment vigent. Per aquest motiu assajarem fer-ne una sintètica aproximació reconstructiva *com si* es tractés d'un vertader sistema filosòfic.

⁵⁹ V. François Cusset, *French Theory*, Mesulina, Barna., 2005 (2003), 379 p.

⁶⁰ V. *El flâneur assegut*.

⁶¹ Richard Rorty, *Contingència, ironia i solidaritat*, Paidós, Barna., 1996 (1989), 224 p.

⁶² Richard Rorty, *Una ètica para laicos*, Katz ed., Buenos Aires/Madrid, 2009, 41 p. (recull d'articles).

⁶³ Poc abans de morir va trametre un e-mail responsabilitzant com causant del seu càncer al fet d'haver llegit en excés a Heidegger.

Déu

¿Perquè *la gent* creu en Déu? ¿Perquè hi ha persones supersticioses? Resposta pragmatista global: perquè creuen que els hi funciona, que els hi serveixen aquestes creences.

La interpretació pragmatista es sustenta en la hipòtesi de que la pràctica produeix la creença. És a dir: si (creus que) funciona (verificació per l'experiència) és que és veritat. El que "*imprimeix*", doncs, la teoria és la pràctica.

William James⁶⁴: "*Si la hipòtesis Déu funciona satisfactòriament, és certa*". El pragmatisme "*no té prejudicis a priori contra la teologia. Si les idees teològiques demostren tenir valor per la vida, el pragmatisme les considerarà vertaderes en la mida que aconseguixin consolar*⁶⁵. *La veritat de les idees teològiques dependrà enterament de les seves relacions amb les altres veritats que també han de ser reconegudes (com útils)*".⁶⁶ "*Una idea es vertadera en tant que creure-la és beneficiós per les nostres vides*".⁶⁷ I així insistentment, repetitivament: el pragmatisme "*admetrà un Déu que habiti en el cor mateix dels fets particulars, si li sembla (al creient) que és un lloc creïble per trobar-lo*"⁶⁸.

John Dewey: No hi ha més déu que el que es forma en el "sentiment" que cada un pugui arribar a experimentar. Déu és, doncs, "*d'una qüestió d'ordre psicològica, no sobrenatural*"⁶⁹. Déu és "*un sentiment*" que anomenem "religiós" per inèrcia o costum o manca de disponibilitat lèxica, però que també podem qualificar de perplexitat, admiració, èxtasi (o "*asombro*"), davant de fenòmens exclusivament físics (tals com un paisatge, una relació interpersonal intensa, un poema o una interpretació musical).

Creiem en Déu per selecció darwiniana (p.e. durant la terrible i llarga època de la Inquisició catòlica si creies en Déu vivies més, mentre els dissidents eren eliminats). Si Déu té èxit, posseir la seva noció (o la vigent i oficial) és adaptativa i, per tant, vertadera. La idea de déu (igual que la d'ànima, de ser o d'ésser) "*no té més valor que una forquilla*"; és a dir: les dues –déu i forquilla– ens poden ser útils en un moment donat.

⁶⁴ William James, *La varietat de l'experiència religiosa* (1902).

⁶⁵ Negar el qualificatiu de veritat a l'Absolut (Déu), "seria admetre que els humans no haurien de descansar i que són impossibles les vacances" (p. 79).

⁶⁶ W. James, o.c. p.78.

⁶⁷ Id. p.79.

⁶⁸ Déu (que no és el mal ni és el responsable del mal) és concebut com un ens espiritual que ens transcendeix i ens crida a cooperar amb ell. O.c. p. 82.

⁶⁹ V. Francisco Mora, *El dios de cada uno. Por qué la neuriciencia niega la existencia de un dios universal*, Alianza, Madrid, 2011, 295 p.

No hi ha, en els pragmàtics, dubte ni agnosticisme; són ateus absolutament respectuosos i no tenen cap inconvenient en emprar el nom de Déu en va en tota ocasió convenient (p.e. “*Que Déu ens ajudi*”, *God save America!*)⁷⁰.

Cosmos

W. James: pot ser que l’Univers sigui una realitat única i compacte (un bloc), però “*és molt més possible que no ho sigui*”.⁷¹ “*Quin valor podria tenir Déu si hagués consumat la seva obra i el món estigués paralitzat?*”. És impossible donar resposta a aquesta qüestió. El món actual de la nostra experiència cal suposar que és el mateix en els seus detalls, tant si és obra del demiürg com del desplegament de la matèria. En tot cas, tot sembla indicar que “*la matèria, seguint les seves pròpies lleis, pot donar origen a aquest món*”.⁷²

El món (cosmos) “està aquí, irrevocablement; és un regal que no es pot retornar. Encara que en fem de la matèria la seva causa (del món, cosmos) no desapareix cap fet ni els augmenten perquè l’atribuïm a Déu”. Déu, d’existir, faria que els àtoms fessin exactament el que fan i “la gratitud que mereixeria de part nostra és la mateixa que mereixen els àtoms i no més”.⁷³

El debat entre el materialisme i el teisme resulta perfectament inútil (“*no porta a cap conseqüència futura*”). El pragmatisme es col·loca, així, clarament del costat pluralista (“*segueix per l’empírica senda del pluralisme*”) i s’adhereix a la hipòtesi que el món, ara per ara (i potser sempre), està imperfectament unificat, obert, en progrés.

J. Dewey: L’Univers té una estructura fonamental que es va descobrir amb Ciència (*veritat* conquerida, no revelada, desvetllada).

Humà

W. James: “*Som natura per complet, estem completament condicionats per lleis físiques*”, “*autòmats despectivament gesticuladors*”⁷⁴, ...

“*Jo soc l’única Existència de l’Univers ... Ningú existeix en l’Univers excepte jo ...*”⁷⁵.

⁷⁰ Mai, però, els hi sentirem dir “es la voluntat de Déu” o “que sigui el que Déu vulgui”, ni “Que Alà salvi l’Afganistan!”.

⁷¹ W. James, *A Pluralistic Universe*, Harvard University Press, 1977 (1910), 488 p.

⁷² W. James, o.c. p. 95.

⁷³ Id. p. 95-96.

⁷⁴ W. James, *Psicologia pedagògica*, P. 326.

⁷⁵ O.c. p. 132.

Sobre el *lliure albir*, tan **James** com **Dewey**, a les antípodes del fatalisme dominant a l'època (determinisme materialista de Darwin i de Marx i providencialisme de Hegel), postulen que -acceptant que l'Univers i els humans estan "en progrés"- "*les persones són agents del seu propi destí*" i que "*una acció intel·ligent canvia el resultat final*". El futur, personal, social i còsmic, està obert. Tenim llibertat per escollir i actuar (o, almenys, això és el que *compassivament* -pragmàticament- ens és beneficiós creure que és veritat).

La qüestió epistemològica

W. James: "*El nostre coneixement és incomplet (...) les nostres ments creixen 'a trossos' (...) Més que renovar (el coneixement), el que fem és sorgir i apedaçar (...) Els nostres modus fonamentals de pensar sobre les coses són descobriments duts a cap per remots avantpassats, coneixements que aconseguiren conservar-se a través de les experiències fetes en temps ulteriors*".

Aquesta massa de coneixements constitueix "*el sentit comú*"⁷⁶, que pel pragmatisme no és altra cos que "*allò possible*", "*quelcom més que el real i menys que el totalment irreal*". Sobre aquest sentit comú s'hi ha anat injectant d'altres "*formes o continguts de pensaments*" que mai han tingut èxit en desplaçar-lo. El *sentit comú* no és res més que "*una col·lecció d'hipòtesis*" extraordinàriament fecundes, descobertes o inventades per individus excèntrics i adoptades "per tothom" a causa de la seva eficàcia (resultat). El "*sentit comú*" ha "posat ordre a la discontinuïtat de les seves experiències immediates" i els hi ha permès sobreviure, ha resultat adaptatiu a canvis sobrevinguts⁷⁷.

Aquesta és la concepció de *la veritat* cognoscible segons el pragmatisme: una teoria instrumental o "modus mental d'adaptació a la realitat" (no pas fruit d'una revelació divina sobre l'enigma del món). "*La veritat d'una idea no és una propietat estancada inherent a ella*"⁷⁸. La veritat *esdevé* a una idea. *Arriba a ser certa, es fa certa* pels esdeveniments. La veritat *és* un procés, un esdeveniment obert. El saber és el procés de verificar-se, la seva *verificació*. La seva validesa és el procés de *vàlid-acció*".⁷⁹ "*Una nova idea compta com 'vertadera' tan bon punt satisfà un desig individual d'assimilar*

⁷⁶ La "cultura" d'un lloc i d'una època, entesa com allò que cal transmetre a la descendència per tal que pugui sobreviure.

⁷⁷ W. James, o.c. p159.

⁷⁸ Definició de diccionari (de veritat): "*Propietat d'alguna de les nostres idees*".

⁷⁹ W. James, *Pragmatismo*, p. 159-60.

la nova experiència a la collita personal de creences".⁸⁰ En aquest sentit, el pragmatisme és "*una teoria genètica (genealògica) del que s'entén per veritat*".⁸¹

La veritat és sempre, pel pragmatisme, una "*veritat probable*"⁸², una veritat provisional, mutable, oberta, no dogmàtica. "*La veritat es petrifica a causa de la seva vellesa*", i cal substituir-la, renovar-la. La veritat només és un nom per unes experiències (fets) concretes. Mentre pels racionalistes la veritat és una abstracció, els pragmatistes consideren que "*no es pot baixar al món del particular amb ajut del Absolut*".⁸³

Ètica

El pragmatisme és a-ètic. No ofereix criteris estables per judicar valors, doncs considera que els valors, base de l'ètica⁸⁴, es creen en funció del resultat de les conductes que promouen. Una activitat (un comportament) és valuós en tant que és exitós o aconsegueix un resultat desitjat.

El pragmatisme no indica com hem de comportar-nos, sinó que es limita a explicar com es creen els valors en cada època i lloc donats. Considera que no hi ha valors immutables i absoluts, i que no hi ha criteris estables per judicar les conductes.

La qüestió del lliure albir *versus* determinisme és la qüestió de l'ètica i de la responsabilitat. "*El fonament real per l'admissió del lliure albir és indubtablement pragmàtic (...), significa novetats en el món*".

Considera que el progrés (millora) és possible, alhora que "*sentim insegur el futur empíric*"⁸⁵.

En conseqüència, creure en el lliure albir (en la llibertat d'escollir què pensar i com comportar-nos), pragmàticament considerada, és un consol útil.

Fet i valor no són dissociables. Fem el que fem (acabem fent) el que és oportú (útil, pràctic); no fem el que està bé o malament (el correcte). Tant el bé com "la veritat" són productes d'elaboracions humanes (les veritats són plurals).

W. James⁸⁶: "*El més just només és allò més avantatjós en el nostre mode de conduir-nos*". Les decisions que cada humà inevitablement ha de prendre són impossibles de

⁸⁰ W. James, o.c., p 72.

⁸¹ Id. p. 73.

⁸² Id. p. 83.

⁸³ Id. p 77.

⁸⁴ Recordis la diferenciació establerta entre normes (d'obligat compliment per la Moral) i valors (de lliure elecció per l'Ètica).

⁸⁵ Id. p. 108-9

solucionar per una planificació teòrica, no han de venir donades per un decàleg. L'humà actua per sobreviure, per satisfer la seva exigència de seguretat, adaptativament a la situació donada.

Estètica

J. Dewey: És bell allò que ens corprèn, embarga, *asombra*, ens causa admiració.

W. James: l'experiència estètica és equiparable a la mística. És el valor estètic (expressat en la litúrgia, l'art, la doctrina...) el que condueix a una elecció religiosa.⁸⁷

Política

Malgrat que el germen de la idea "liberalisme" vingué d'Europa (amb Pierre Simon Laplace (1749-1827)⁸⁸, Adolphe Quetelet (1796-1874)⁸⁹, Henry Thomas Buckle (1821-1862)⁹⁰, John Frederick William Herschel (1792-1871)⁹¹...), l'èxit del liberalisme econòmic és un clar exemple del "canvi que ha vingut d'Amèrica". La seva difusió i exitosa aplicació pràctica político-econòmica és conseqüència de l'èxit de l'obra d'aquests nord-americans, sorgits del *Metaphysical Club*, que, agosaradament, abordaren qüestions relatives a la mecànica operacional humana i social d'una forma innovadora.

Wright, en concret, recollí i divulgà aquells autors europeus, basant-se i redefinint les següents formulacions de T. Buckle:

- "Les accions dels humans mai són incoherents, formen part d'un amplíssim esquema d'ordre universal, que és la clau i la base de la Història".
- "*La conducta està determinada per les circumstàncies*". Hi ha un ordre sota l'atzar aparent. I l'estadística "*sembla demostrar*" que el conjunt de les

⁸⁶ *El filòsof moral i la vida moral*, (1891) i *La voluntat de creure* (1897).

⁸⁷ William James, *Variedades de la experiencia religiosa*, Ed. Península, 1994 (1902), p. 192.

⁸⁸ Laplace -matemàtic, físic i astrònom- amb la seva teoria analítica de la probabilitat estadística, aportà el que Thomas Kuhn denominà paradigma o model del món que determina el mètode emprat per trobar resposta als problemes que planteja una època concreta. V. Thomas S. Kuhn, *La estructura de las revoluciones científicas*, F.C.E., México, 1990 (1962), 320 p., en que es planteja i s'argumenta que les idees o teories (incloses les polítiques i econòmiques) nascudes en qualsevol temps històric (època), són filles (determinades ineludiblement) de la idea o model del món (paradigma) vigent.

⁸⁹ Belga, autor de *Física social* (1844). "*L'home neix, creix i mor segons certes lleis*", lleis socials tant determinants com la llei de la gravetat (p.e. el nombre d'assassinats i les armes emprades són relativament constants d'any en any i en cada país).

⁹⁰ Anglès. Autor de *History of Civilization in England* (1853), escrita des del punt de mira estadístic.

⁹¹ Matemàtic i astrònom anglès.

conductes socials obeeixen (“*acaten*”) lleis estables (lleis de la *gravitació social*).

- En conseqüència “*les coses s’arreglen soles*”. Vet aquí el famós *Laisser-faire*, que les coses (els assumptes) faran el que convé.
- “*El gran enemic de la civilització és l’esperit protector* (de l’Estat)”. És adir, el govern no ha d’intervenir en els assumptes socials i econòmics.

S’ha saltat de la mecànica celeste a la social.

A aquestes consideracions s’hi sumà, fent la seva feina argumentativa, el crucial concepte de selecció natural adaptativa de Charles Darwin (1809-1882), permetent inferir que:

- “els mercats operen de la manera com ho fa la naturalesa” (per que ells ja havien decidit que “la naturalesa opera com un mercat”)⁹²
- si els mercats es deixen lliures a si mateixos, es produirà el resultat òptim (adaptatiu)
- “La cerca individual de l’interès propi, condueix a l’eficiència agregada” (interès propi i col·lectiu coincideixen).
- Quant al comportament dels mercats no podem parlar de necessitat (determinisme rígid) ni únicament d’atzar (caos absolut). Hem de parlar de probabilitat i d’apostar.
- A l’apostar escollim riscos. Aquesta elecció del risc la denominem llibertat, liberalisme econòmic, mercat lliure de les ingerències de l’Estat, *New Deal*.

S’ha saltat de la naturalesa a l’economia.

En definitiva: els americans llogren els europeus i fundaren les doctrines econòmiques lliberals “pragmàtiques”... i la meteorologia. L’èxit als EEUU del pragmatisme vingué bàsicament de la mà de divulgadors amb alt prestigi públic. Un d’ells, J. Dewey, destacà per la seva facilitat en desprendre (pelar) les “*cloves metafísiques*” de la filosofia a l’ús i reconvertir-la en un mètode pràctic i resultant “*per encarar els problemes humans*” del dia a dia.⁹³ El pragmatisme de James i Dewey –no oblidem que són homes del Nord– propugna una visió del món pluralista, que constata i admet la diversitat cultural en el si d’una comunitat nacional, totalment contraposada al monisme absolutista hegeliana: “*Tots els humans som desiguals*”, “*la realitat és distributiva*”, “*les coses estan connectades de forma feble i provisional, en totes direccions*”, ...

⁹² L. Menand, o.c., p. 204.

⁹³ Id. p. 244, recollint una expressió de Dewey de l’any 1917.

El pragmatisme que derivà en ideologia no és rupturista, és reformista: no cal fer cap revolució violenta per aconseguir “el canvi”. Un pragmatista no està disposat a morir per una idea. No cal substituir una idolatria per una altra. A *Liberalisme i acció social* (1935), Dewey afirma que el problema de la democràcia “*es converteix en el problema d’aquella forma d’organització social que s’estén a tots els terrenys i a tots els camins de la vida, en els quals les forces individuals no només s’haurien de veure alliberades d’imposicions mecàniques externes sinó que haurien de ser alimentades, sostingudes i dirigides*”, on les forces d’iniciativa i de crítica de l’individu no només siguin tolerades sinó també estimulades. Només així les necessitats reals seran afrontades mitjançant accions espontànies i originals, realment adaptatives i no simplement integrades en el marc d’una tradició obsoleta i rígidament i constantment planificada.

El pragmatisme representà una alternativa al dogmatisme polític de l’època i oferia un refugi als inadaptats del lloc, plantejant que es pot anar més enllà del capitalisme industrial de tint imperialista, que dominà el període 1898-1917 als EEUU⁹⁴, i que el futur està obert.

Adaptant-se a les circumstàncies, el 1917, el mateix Dewey de les afirmacions precedents, quan a propòsit de l’entrada dels EEUU a la “guerra d’Europa”, dissenteix del corrent dels intel·lectuals pacifistes i declarà, pragmatísticament, que “*els mitjans militars es justifiquen pel resultat (probable i desitjat) que s’obtingui amb ells*”.⁹⁵

Sentit de l’existir

És agosarat generalitzar i extreure del conjunt d’autors eixits del *Metaphysical Club* un unitari criteri o conclusió sobre el sentit de l’existència. En conjunt, però, l’afirmació ampla, emesa per Ferdinand S. Schiller⁹⁶, de que en el pragmatisme no hi ha cap transcendentalisme (per això és a-ètic), resumeix molt bé el fet que no estem davant ni d’un sistema filosòfic ni d’una ideologia, sinó només d’una teoria o explicació mínima sobre com funciona el pensar i l’actuar de “la gent”.⁹⁷

William James, l’únic dels pragmatistes que explícitament es referí a aquest essencial tema, ens ofereix una conclusió aparentment paradoxal i coherent alhora, i no per això menys sorprenent (tot i que provenint de qui va manifestar que “*jo soc l’única*

⁹⁴ Quan el 1898 els EEUU s’apoderen de les Filipines (guerra hispano-americana) el que es produí fou una substitució del decadent imperialisme espanyol pel creixent imperialisme americà.

⁹⁵ Per exemple: un submarí que no emergeixi fa absolutament injustificable la inversió feta en la seva construcció.

⁹⁶ Ferdinand S. Schiller (1864-1937), pragmatista anglès d’origen alemany.

⁹⁷ ¿El pragmatisme és un nihilisme?

Existència del Univers ... Ningú existeix en l'Univers excepte jo ...", que tampoc s'hauria de considerar inesperada).⁹⁸

Abans de respondre a *Allò que dóna significació a cada existència*⁹⁹, James exposa les premisses pragmàtiques que sustenten el seu propi significat de l'existir:

1. *"El món està ple d'històries parcials que marxen paral·lelament unes amb les altres i acaben en l'atzar"*.¹⁰⁰
2. El trajecte (*"el viatge"*) de cada una d'aquestes històries o existències particulars és sempre el mateix: *"del bressol a la tomba"*.¹⁰¹
3. Arribats al final del trajecte, els viatgers (cada un de nosaltres) *"cedirà el seu lloc sense deixar empremta alguna"*.

Per arribar aquí William James ha fet ús d'una esplèndida metàfora, extreta d'un relat de Fitz-James Stephen¹⁰²:

*"El Great Eastern, o qualsevol dels seus successors, travessarà l'Atlàntic sense que els seus passatgers s'adonin que han deixat terra ferma. Així mateix el viatge del bressol a la tomba pot realitzar-se igualment amb la mateixa facilitat. El progrés i la ciència permeten tal volta a molts milions d'humans viure sense afliccions, sense cures, sense ansietats durant una plàcida travessa en la que es parlarà alegrement, meravellant-se de que hi hagin hagut cruentes batalles, incendis de ciutats, naufragis i oracions suplicants i, arribats a la fi del seu viatge, cediran el lloc, sense deixar d'ells cap empremta. El que no és probable és que alhora adverteixin l'Oceà en el que naveguen, amb les seves tempestes i naufragis, els seus corrents i icebergs, les seves gegantines onades i huracanats vents, com sí l'adverteixen aquells que en fràgils barquetes el van enfrontar durant anys i anys i que, tot i mancar d'altres mèrits, els hi va quedar el record d'haver-se trobat a soles amb el temps i l'eternitat, en condicions per aconseguir una definitiva visió de les seves relacions amb els elements i entre si"*¹⁰³.

William James fa servir la metàfora per exemplificar dues formes d'estar-en-el-món. Només una d'elles possibilitadora d'un sentit de l'existir:

⁹⁸ Recordis *"El universo y yo nacimos..."* de Macedonio Fernández.

⁹⁹ William James, *Psicología pedagógica*, Daniel Jorro ed., Madrid, 1924 (1899), pp. 293-330. *Allò que dóna significat a cada existència* és el text d'una conferència que James va pronunciar per als estudiants de l'Escola Normal de Gimnàstica de Boston, a l'any 1892.

¹⁰⁰ Oc. P. 125.

¹⁰¹ Id. p. 328.

¹⁰² Fitz-James Stephen (1829-1894), jutge del Tribunal Suprem anglès (High Court), redactor de la Llei d'evidència índia (que les normes d'evidència siguin uniformes per a tots els residents de l'Índia, independentment de la seva casta, posició social o religió).

¹⁰³ Fitz-James Stephen, *Essays by a Barrister*, Smith, Elder and Co., London, 1862, p. 318.

1. Els que com els acomodats i passius viatgers del *Great Eastern*, es desplacen en llarg de l'existència amb la sort –diuen- d'haver-se estalviat majors afliccions, tancats dins una càpsula “sòlida i tridimensional”, ben protegits. “Les alteracions històriques només els afecten en la superfície”¹⁰⁴. Pensen i xerren sobre tots els temes¹⁰⁵, mentre ignoren la realitat que envolta l'exterior de la capsa. S'extingiran i seran oblidats. És tracta de “la gent”, la majoria. Sobre ells, sobre com pensen i com es comporten, se'n ocupa el pragmatisme.
2. Els que en la impalpable intimitat individual, situats en la intempèrie, van més enllà de la *superfície* de les coses i els esdeveniments. Aquests tenen de forma conscient la vivència del veure, mirar i estar fora de la pesant solidesa del pensar i el xerrar. Aquest es donen l'oportunitat de “trobar-se a soles amb el temps i l'eternitat” del ser i del no-ser, “en condicions per aconseguir una definitiva visió”. (És a dir: quan “hi ha prou metafísica en el fet de no pensar en res”¹⁰⁶, expressat en els versos d'Alberto Caero; o quan un es situa en l'estat d’*“almismo ayoico”*, de Macedonio Fernández¹⁰⁷). Aleshores és quan per William James emergeix i es manifesta el *sentit de l'existir*, que ell anomena les “compensacions”. Compensacions del fet de viure a la intempèrie¹⁰⁸ que James, metafòricament (o no), descriu de la següent i sorprenent manera:

*“Cap modificació d'ordre extern de les condicions de vida pot privar al rossinyol de l'eterna significació del seu cant en la intimitat de tot cor humà. Aquest és el fet fonamental que convé recordar. Si el confessem no només amb els llavis sinó creient en ell realment i fermament, ... ¡com s'agermanarien en el món la voluntat de viure i la transigència amb els modus de viure aliens!”*¹⁰⁹

A la “*voluntat de viure*”, transmutada en joia instantània de ser-en-el-món-aquí-i-ara, James hi afegeix, empalmant sentit i ètica, la solidaritat (o, com a mínim, la tolerància).¹¹⁰

Però aquest tema (del sentit de l'existir, metaforitzat per la captació del cant d'un rossinyol) no és matèria pel pragmatisme, pragmaticisme o instrumentalisme. No és afer de “la gent” sinó d'alguns, pocs, esforçats i bandejats navegants amb “fràgils barquetes”.

¹⁰⁴ W. James, *Psicología*, p. 329.

¹⁰⁵ “...van i venen/ parlant de Miquel Àngel”, tal com ho expressarà T.S. Eliot (1888-1965) a “La cançó d'amor de J. Alfred Prufrock” (*Poesías reunidas 1909/1962*, Alianza, Madrid, 1995 (1963), p. 27).

¹⁰⁶ Fernando Pessoa, *Poemes d'Alberto Caero*, Quaderns Crema, Barna., 2002, p. 76.

¹⁰⁷ Macedonio Fernández, *No todo es vigilia la de los ojos abiertos*, Corregidor, Buenos Aires, 2001.

¹⁰⁸ V. JMa Uyà, *La intemperie metafísica de Macedonio Fernández*, Documenta Universitària, Girona, 2009, 117 p. (traducció al castellà, id. 2009).

¹⁰⁹ W. James, o.c. p. 329-30.

¹¹⁰ Forma autònoma, solidària i joiosa de viure (Jordi Gol).

Aturada al replà (davant de la finestra)

Com en un incessant joc de ping-pong, en aquesta esforçada i difícil tasca de pensar filosòfic hem anat, partint del *asombro* i la por inicials, al cel, per desembocar a la terra (amb alguns, molts, autors-protagonistes, definitivament catasteritzats o fossilitzats en les alçades).

Una vegada aterrats hem passat de l'antropocentrisme a les conseqüències de l'acció pràctica; per, finalment, d'aquest pragmatisme abocar al ras de terra del positivisme lògic que considerarem tot seguit.

S'ha passat, així, de la realitat com quelcom sempre estàtic (Parmènides) a quelcom en moviment incessant (Heràclit); de l'idealisme de Plató al materialisme d'Aristòtil (i les versions ancorades en un i altre extrem). Hem recorregut l'Antiguitat i l'Edat Mitja europea, el *crístisme* i el cristianisme, el misticisme i l'escolàstica, els *a priori* de Kant i l'idealisme teleològic de Hegel, i d'aquí al materialisme de Comte, ...

Hem viatjat (el pensar) de Mesopotàmia a Grècia, de Grècia a Roma (és a dir, Europa); d'Itàlia (renaixement i humanisme) a Anglaterra (empirisme), després a França (il·lustració i enciclopedisme), per acabar a Alemanya (idealisme). Hem fet, en la primera part d'aquest Apunt, el salt a Amèrica (EEUU) quan en el segle XIX el pensar es reinventa (canvi) a conseqüència d'una inèdita guerra civil en un continent nou. Amb l'epicentre situat a Cambridge (Massachusetts), les derivades del **pragmatisme** es globalitzen en el s. XX i les seves rèpliques (transformada i perversa la teoria en ideologia) es fan sentir imperativament avui.

Quan la pilota rebotja al vell continent, Europa, en l'interval entre les dues carnissades del segle XX, s'assaja de tornar a començar a pensar de nou, i l'aventura té ara per epicentre Viena i a la sacsejada sísmica se la bateja **positivisme lògic**.

En conjunt -en un joc incessant i fatigós d'estira i arronsa- constatem, en absolut resignats, que estem immersos i atrapats en un repetit indicador clar i distintiu de que no estem fets per pensar sinó per embolicar la troca.